

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 5, Jan.-Dec. 2021, P.

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ دسمبر 2021ء، مسلسل شمارہ 5

☆ ڈاکٹر شبنم اسحاق، ڈاکٹر ظہیر حسن وٹو

متھ پر کھدی ریت**Abstract**

Myth is as old as human civilization; It has adorned and will adorn every age of human civilization. To understand any culture, these myths gave us the inner depiction of thoughts. Its also called the "constant form of sociology." These are not only the first manifestations of human thought but also the first cultural achievement. Even today, difficult questions and their answers can be read through the language of philosophy. The words that are higher than the human intellect are immersed in the sea of philosophy. Myth is a tool for expressing the thoughts of the people. With such tools, we can keep our hands on the pulse of the adverbs and reach their intermediate syllables, dialects and features.

کہانی نال بندے داواہ بدھیر پرانا اے۔ بندے دے سُر ت سائمن توں پہلاں ایہدیاں نیہاں وچ کہانی داوتر
ماں پیاں، وڈوڈیریاں تے آل دوالے راہیں گدا دسدا اے۔ بال پئے توں لا پڈھپے تائیں بندا آل دوالے وچ کہانی سندا
تے بناند اہندا اے۔ اچیت یاں سچیت ان گنت کہانیاں نال تہذیبیاں دی جھولی بھردی ٹری جاندی اے۔ وادی سندھ دی

☆ اسٹنٹ پروفیسر شعبہ پنجابی، جی سی یونیورسٹی، لاہور

☆ اسٹنٹ پروفیسر شعبہ پنجابی، جی سی یونیورسٹی، لاہور

تہذیب نوں دنیا دیاں مڈھلیاں تہذیبیاں وچ اُچھتا حاصل اے۔ ایس تہذیب دے پڑچولیاں دساں پائیاں بھء 2500-2000 ق م (1) وچ ایہہ تہذیب اپنے عروج تے سی۔ پکے گھر، سیورتج دا نظام، کھوہ، تلا، واہی نیجی تے ملن ورتن لئی بارٹر سسٹم ورتیا جانداسی۔ ایہتھوں لہھے ملے تصویری رسم الخط توں پتہ لگا کہ آرٹ نال دھرتی واسیاں داسا نگا گھنا پکیرا سی۔ نچدی گڑی دا مجسمہ کوئل کلا نال موہ دی اک جھاکی منی جاسکدی اے۔ ایہہ گل وی سوادلی اے کہ دنیا دیاں عظیم کتاباں وچوں اک "رگ وید" وی ایہتھے ہی رچیا گیا۔ سبط حسن ہو ریں لکھدے نیں:

”دنیا کی سب سے پرانی کتاب رگ وید اسی سرزمین پر تصنیف ہوئی تھی“۔ (2)

رگ وید وچ وادی سندھ دی سیاسی، سماجی، معاشی تے مذہبی حیاتی بارے کئی کہانیاں لہدییاں نیں، جیہناں راہیں اسیں دے سماج نوں نیڑیوں جھاکیا جاسکدا اے۔ کہانی ہوندی ہی سمے دی جھاکی اے۔ جس راہیں ویلے دی کندھ ٹپ کے ڈھیر بھیداں دے مکھ توں پردہ ہٹایا جاسکدا اے۔ کہانی رچن والے دی نفسیات راہیں سماج دی نبض وی نپ سکدے آں۔ پرانے سمے دیاں ایہہ کہانیاں جدوں تاریخی ثبوت نہ رکھدیاں ہون تاں اسیں ایہناں نوں متھ آہندے آں، سو متھ توں مراد جیہی گل جہد اتاریجی ثبوت نہ ہووے۔ ایہناں داسا نگا عقیدے نال جوڑیا جاند اے۔ ہر متھ دامن ہار ایہنوں سچ تے دوجا متھ داناں دے کے اپنے اپنے سچ دی بگل پٹھ لکائی رکھدا اے۔ بگلاں پٹھ لگیاں ایہناں کہانیاں نوں جد کسے سیانے پڑچولیاں تاں ایہناں دے کئی اک معنی اُبھرے۔ سماجی بُرائیاں، چنگلیاں تے بندیاں دیاں نفسیاتی اُلجھناں دے سُراغ لگے۔ قوماں نوں سمجھن دا اک نواں راہ کھلا۔ یوہی میرس (B.C 400) پہلا یونانی اے جیس متھ پرکھ دی ریت دی نینہ رکھی۔ افلاطون نے اپنے مکالمیاں وچ کئی اک تھاواں تے متھ نوں وضاحتی ہتھیار دے طور تے ورتیا۔ متھ دی سچی ادبی ورتوں لئی ارسطو ایس نوں ڈرامے دے اگر کچھڑ وچ ورتیا اے۔ متھ پرکھ دی ریت دے ایہہ سوے دو ہزار سال دی وتھ مگروں اٹھارویں صدی توں منتقل ہوئے۔ ایس سارے عمل دی دس بولے نے انج پائی اے:

“The early Church Fathers Continued with concepts that were general in late antiquity, particularly a modified Euhemerism according to which mere men were raised to superhuman, demonic status because of their great evil deeds. The Middle ages did not add greatly to the study of

myth and despite some elaborate works of
historical and etymological erudition neither
did the Renaissance” (3).

اٹھارویں صدی وچ رومانوی تحریک دامنڈھ بچھا۔ ایہہ تحریک عقلیت پرستی دے رد عمل پاروں پھٹی۔ رومانوی اکھ نال متھنوں پڑچولن دا آہر جوہن گاف فرائیڈ ہرڈر، کارل اوٹ فرائیڈ میولر، فریڈرک شیلر، ماکر، شلنگ، برادرز جیکب تے گرافر نے کیتا۔ انہویں صدی وچ فیکس میولر، اینڈریو ینگ، ہربزٹ سپر، آگسٹ کوٹے، تے ای بی ٹیلر نے اپنے اپنے ڈھنگ نال متھ پرکھ دی ریت نوں اگا نہہ ٹوریا۔ ویہویں صدی نوں متھ پرکھ دی صدی آکھیا جاوے تاں غلط نہیں۔ متھ دے سمندر وچ کئی سیانیاں ٹھی ماری تے کھیتزنوں سچے موتیاں نال بھر دتا۔ بشریات، نفسیات، رسومیات تے مذہباں دے ٹکراویں تول دے آہر نال متھنوں جانچیا تے پرکھیا گیا۔ ایہناں سیانیاں وچ فرائیڈ، ڈنگ، سر جارج جیمز فریزر، ارنسٹ کیمر، سوزن کے لنگر، لیوی سپنس، مالی نووسکی، کلائیڈ کلکوہن، اوٹو رینک، ہائزخ زمر، جوزف کیمل، کمار سوامی، مرلیا ایلیدا، ایس ایچ ہک، ایڈمنڈ لچ، کرک، لیوی سٹراس، رولاں بارتھ تے محمد ارون شامل نیں۔

انہوں تے ویہویں صدی وچ سکندے نیو یادے عالماں اجیہیاں کہانیاں جیہناں دا سانگ مذہب نال سی اوہناں نوں متھ آکھنا شروع کیتا۔ ایہناں عالماں وچ ہرمن گنکل (Herman Gunkle) سگمنڈ موونکل (Singmund Mowinkel) تے جوہن پیڈرس (Johannos Pederson) شامل نیں۔ عہد قدیم دیاں کئی متھاں دارسمیاتی ویروا کیتا گیا۔ برطانوی ماہر ایس ایچ ہک (S. H. Hook) نے عہد نامہ قدیم دیاں متھاں تے پرانیاں تہذیبیاں دیاں متھاں دا ٹکراواں تول کیتا۔ سوئیڈش سکالر ایچ ایس ناہرگ (H. S. Nyberg) نے وی ایس کھیتزن وچ حصہ پایا۔ 1987ء وچ اسٹجلو ایس ریپوپورٹ (Angelso S. Rappoport) نے قدیم اسرائیلی متھاں نوں تن جلدواں وچ مرتب کیتا۔ (4)

ایسے صدی وچ عیسائیت نے وی متھ ریت نوں پرکھن دا آہر کیتا۔ عہد نامہ قدیم تے جدید، حضرت عیسیٰ، حضرت مریم تے اوہناں دے حواریاں دے قصے ایس ریت نوں پور دے نیں۔ پر عہد نامہ قدیم دیاں اوہ روایتاں جیہڑیاں عیسائیت دے خلاف نیں ایس دا حصہ نہیں منے جاندے۔ اسلام بارے سوچ عام اے کہ ایس وچ متھنوں کوئی تھاں نہیں مل سکی تے نہ ہی اجیہی کسے ریت دی عینہ دھری جاسکی جد کہ صورتحال ایس توں اُلٹ اے۔ اسلام وچ کئی اجیہے کردار تے قصے نیں جیہڑے غیر معمولی ہون پاوے متھ دا چولا پائی بیٹھے نیں۔ ایس بارے ڈاکٹر قاضی عابد ہوریں لکھدے نیں:

”در اصل اسلام اس ضمن میں اس قدر ”تنگ دل“ نہیں جس قدر اسے سمجھا جاتا

ہے، اس میں مذہبی زمینی اور تاریخ حوالوں کے تال میل کئی ثقافتی ہیرو جنم لیتے ہوئے نظر آتے ہیں، جو غیر معمولی پن کے حامل ہیں، برگزیدہ پیغمبر، صحابہ کرام، اہل بیت، صوفیائے کرام، مقدس مقامات اور مقدس صحیفوں کے قصے مل جل کر ایک نئی اساطیری صورتحال کو جنم دے رہے ہیں۔“ (5)

ڈاکٹر قاضی عابد ہوراں ایس ضمن وچ اڈیک دی متھ دے حوالے نال حضرت عیسیٰ تے امام مہدی دا حوالہ دتا اے۔ متھ بارے دو طرح دے وچار ہمیش توں لگے آوندے نیں۔ ایہہ کہانیاں بے معنی تے بے کار قسم دیاں سن دو جا وچار اُلٹ اے۔ متھاں انسانی تہذیب دا ائملا خزانہ نیں پرکھ پاروں اوہ اپنے اج نوں چنگی طرح بھال سکدا اے۔ انسان دے عقیدے دا حصہ بنیاں کہانیاں اوس دے ذہن دیاں کئی پرتاں نوں اوس ویلے چائن وچ لے آوندیاں نیں، جد اوہ اپنی سجاوکی اکھ نال ایہناں نوں پڑچولدا اے تے ایہہ متھاں سانجھی سچان حاصل کرن دا سوما بن جانداں نیں۔ ڈاکٹر محمد اجمل ایس حوالے نال لکھدے نیں:

”اجتماعی خود شعوریت حاصل کرنے کا ایک طریقہ یہ بھی ہے کہ اپنی اساطیر اور لوک کہانیوں سے بھرپور اور متشاقانہ شناسائی پیدا کی جائے۔“ (6)

متھ بارے سوچ عام اے کہ ایہناں کہانیاں دا سائنس نال کوئی سانگہ نہیں۔ متھ انسانی عقیدے نال تعلق رکھدی اے جد کہ سائنس سر اسر تجربے داناں اے انسانی ذہن کدی وی اپنے ماضی توں جان نہیں چھڈا سکدا ایسے کارن اوس نال جڑی ہر شے اوس دے دماغ دے دھراندر لگی اے۔ اج دیاں متھاں اوہ نیں جیہڑیاں ماضی وچ جھیاں سن تے انجے مستقبل دیاں متھاں اوہ ہون گئیاں جیہڑیاں اج جھدیاں پئیاں نیں۔ سائنس نے جنی وی ترقی کر لئی پر متھ دا پوکدے وی سکھنا نہیں ہويا سگوں سائنس نے متھ دی راہ وچ کھلے نہیرے نوں کھنڈاون وچ گھنی مدد کیتی۔ Tito Vignoli نے اپنی کتاب Mythed Science وچ ایس حوالے نال آکھیا کہ:

“Everyone must perceive that the study of the origin of myths has an important bearing on the clear and positive knowledge of mankind. In modern times biological sciences such as ethnography and anthropology have not only

thrown much light on the genesis of organic bodies of animals and of man, but they have afforded very important aid to psychological research, on account of the close connector between psychology and general physical laws of the world. The mythical facility in man, and its results, have received mean light from sciences, since the modifications indeed in individuals and in people by many natural causes, organic or climatologically, are their physiological conditions are based".(7)

نری سائنس دی گل نہیں، اچ دے تاریخ دان وی ایس دی اہمیت توں انکاری نہیں۔ ایس لئی ایہہ آکھنا کہ متھ دا ساٹکا اکاڈھلے دور نال ای اے ٹھیک نہیں۔ کیوں جے متھ تے بندہ اک مک نیں۔ جتا پرانا بندہ اے اوئی ہی متھ، تے جد تک بندہ جیوند اے اوس دی حیاتی و سدی اے متھ نوں قبریں نہیں پایا جاسکدا۔ ایہہ انسانی تہذیب دے ہر دور نوں شنگاردی اے تے شنگاردی رہے گی۔ کسے وسیب نوں سمجھن لئی ایہہ متھن مڈھلے سوئے داکم دیندیاں نیں۔ ایسے لئی تاں Tito Vignoli نے ایس نوں "constant form of Sociology" آکھیا اے۔ متھن وی ویسی سائنس وانگوں وسیب دے ہر کچھ نوں اپنے کلاوے وچ لیا وندیاں نیں۔ متھ راہیں پورے وسیب اُتے جھات پائی جاسکدی اے۔ ادب وی ہر وسیب دی سچی تصویر دکھاوے دا ڈھکواں آکھ اے۔ مڈھ وچ تاں متھ تے ادب نوں اکو کچھ سمجھیا جانداسی پر ہولی ہولی ایہناں دوواں وکھ پچھان بنالئی۔ پراک دو جے نوں متاثر کرنوں نہ رہ سکے۔ اچ وی جیہڑا ادب جنم لے رہیا اے اوس وچ متھ دی ورتوں کیتی جارہی اے۔ بھاویں اوہ شعوری اے یاں لاشعوری۔ مشہور مورخ رومیلاتھا پردے خیال موجب:

“Myth is in a sense a prototype history since it is a selection of ideas composed in narrative form for the purpose of preserving and giving significance to an important aspect of the past..... Myth record what a people like to think about their past and to

that extent even some modern histories are not
always free of an element of myth making''.(8)

دنیا دے ہر وسیب توں پچھن والیاں کہانیاں وسیب دے ہر کچھ نوں کلاوے وچ لئیں دیاں دس دیاں نیں۔ بھاویں مذہبی ہووے، نفسیاتی یاں تہذیبی، وسیباں وچ ایہہ مذہبی نوعیت دی نہیں وی ہوندی۔ متھ ویلے دی سائنس سی جیہدے راہیں بندے نے کائنات دی ہوند، موسمی بدلاوے، موت، جیون وغیرہ بارے ذہن وچ پنگرن والے سوالاں دے جواباں وچ کہانیاں (متھاں) اُساریاں۔ متھاں انسانی سوچ دا پہلا اظہار نیں بلکہ ایہو ادھاپہلا تہذیبی کارنامہ وی نیں۔ اج وی اوکھے سوالاں تے اوہناں دے جواباں نوں فلسفے دی زبان راہیں پڑچوں دی کھسچل کیتی جاندی اے۔ اوہ گلاں جیہڑیاں انسانی عقل توں اُچیاں نیں فلسفے دے سمندر وچ بٹی لاکیمعنیاں دے موتی بھالن دے جتن کیتے جاندے نیں۔ متھاں مڈھلے انسان دی کچی پکی سوچ دے اظہار دا آلہ اے۔ ایسے آ لے راہیں اج وی اڈاڈ وسیباں دی نبض اُتے ہتھ رکھ کے وچلیاں سانجھاں، وٹکرے تے خصلتاں تائیں ججیا جاسکدا اے۔

حوالے

- 1- Irfan Habib, the Indus Civilization, Lahore: Fiction House, 2004, P.16
- 2- سبط حسن، پاکستان میں تہذیب کا ارتقاء، کراچی: مکتبہ دانیال، 2002ء، ص 78
- 3- Encyclopedia Britanica, Vol. 12, USA: University of Chicago, P.795
- 4- Encyclopedia of Religion & Ethics Vol. 10, Edinging T&T8 Claro 4-282 lark Ltd. P.
- 5- عابد قاضی، ڈاکٹر، اردو افسانہ اور اساطیر، ملتان: زکریا یونیورسٹی، 2002ء، ص 65
- 6- سہیل احمد خاں، ڈاکٹر، داستان درد داستان، محمد اجمل، ڈاکٹر، لوک کہانیاں، لاہور: قوسین، 1987ء، ص 236
- 7- Tito Vignoli Myth and Science Released date Feb. 10, 2008 (Books # 17802E) P.12
- 8- Romila Thapar, Ancient Indian Social History Some Interpretations, New Dehli, Orient Longman, 2004, P.259